

Ignasi Garcés Estallo

Departament de Prehistòria, Història
Antiga i Arqueologia, Universitat de
Barcelona.

**Maria Paz Gómez
Gonzalo**

Llicenciada en Història.

La correspondència d'Adolf Schulten amb José Alfonso Tarragó Pleyán (i la projecció exterior de l'arqueologia lleidatana durant el primer franquisme)

shikar. núm. 02 | 2015 p. 6-12

RESUM

L'historiador Adolf Schulten havia esdevingut un personatge destacat, no sense polèmiques, que, ja jubilat, residia a Tarragona durant el primer franquisme. En aquell moment, el responsable de l'activitat arqueològica a Lleida, Josep Alfons Tarragó, considerà oportú invitar-lo a impartir una conferència, dels contactes també es va derivar la publicació a la revista *Ilerda* de la traducció al castellà de l'assaig "El País de la cortesía". L'accidentada negociació generà un conjunt de cartes inèdites que mostra interessos, aporta noves dades sobre la personalitat de l'investigador alemany i descobreix una estratègia local per iniciar relacions exteriors, temàtica que no havia estat estudiada.

PARAULES CLAU

Adolf Schulten, Josep Alfons Tarragó, historiografia, història de l'arqueologia, franquisme.

ABSTRACT

The historian Adolf Schulten had become a prominent figure, not without controversy, which already retired, lived in Tarragona during the beginning Franco Government. At that time, the head of Archaeology in Lleida, Josep Alfonso Tarragó considered appropriate to invite him to give a lecture, contact also resulted in the publication of the magazine *Ilerda* a Spanish translation of the essay "El País de la cortesía". The uneven negotiation generated a series of unpublished letters showing interest, provide new data about the personality of the German researcher and find a local strategy to initiate external relations, themes that had not been studied yet.

KEYWORDS

Adolf Schulten, Josep Alfons Tarragó, Historical studies, Historical Archaeology, Franco Period.

PROPÒSIT

Adolf Schulten (Elberfeld, 1870–1960) va ser un historiador i arqueòleg alemany que es dedicà a l'estudi de la Història Antiga d'Espanya al llarg dels primers cinquanta anys del segle XX. Una de les seves activitats, en especial en els seus darrers anys, fou impartir conferències, dissertacions que gairebé sempre giraven entorn dels temes que ell considerava importants, sovint derivats de les investigacions realitzades pel mateix autor, ja fossin en l'àmbit arqueològic o en el dels estudis històrics.

En plena postguerra, l'escadussera preocupació per la divulgació científica, a la qual s'afegia la manca de recursos i el poc suport a les institucions, van fer que la tasca de Schulten sortís dels àmbits universitaris, i que fos sol·licitada des d'entitats locals. Els investigadors estrangers despertaven una actitud ambigua en el règim i entre alguns responsables universitaris, conscients, d'una banda, del reconeixement que mereixien i el prestigi que aportaven en una època d'isolament i, de l'altra, recelosos de no poder controlar una activitat en auge.

A finals de la dècada dels anys 40, en plena consolidació del franquisme, es va produir una estabilització dels responsables culturals locals, que començaren a promoure i organitzar activitats en diverses zones del territori, amb la intenció de despertar

- El règim
 - franquista
 - havia fomentat
 - la creació
 - d'institucions
 - científiques
 - i culturals
 - locals
- l'interès de les autoritats del lloc. El règim franquista havia fomentat la creació d'institucions científiques i culturals locals amb el suport de poders fàctics i la premsa del lloc. Lleida no va ser una excepció: la nit de Sant Jaume de 1941 es fundava Caliu llerdenc, una organització formada per la burgesia local,

els membres de la qual utilitzaven pseudònims i acaparaven una notària projecció social que els convertia en un autèntic grup de pressió quan es tractava d'atorgar nomenaments polítics, pràctica que continua fins al final de la dictadura (LLADONOSA 1980: 443). Un dels *caliuencs* era Josep Alfons Tarragó i Pleyán (Lleida, 1916–1983), de pseudònim *Droppo* (PUEYO 1984: 124–125). Nét del cronista de la ciutat i de la província de Lleida Josep Pleyán de Porta (1841–1891), Tarragó assolí el control de l'activitat cultural oficial en el territori.

Els estudis que han tractat l'arqueologia lleidatana durant el període franquista han posat èmfasi en l'activitat de camp

desenvolupada a partir de l'estudi de les publicacions generades, tot emmarcant-la en les coordenades en què es desenvolupà (GONZÁLEZ 1987 i 2003; RIU 1994). En data recent, se n'ha ampliat la perspectiva amb la incorporació al discurs de noves dades procedents de cartes i documents administratius (GARCÉS 2014). En la present contribució analitzem un aspecte fins ara no considerat: els esforços a establir relacions externes. Unes relacions que havien de contribuir que els responsables fossin coneguts fora i, alhora, demostrassin la seva activitat als seus superiors amb vistes a la promoció en llurs carreres. D'aquesta activitat de representació, possiblement la més significativa en sigui l'episodi de relació mantinguda per Tarragó amb Schulten, activitat que generà un conjunt de cartes i documents administratius inèdits¹ en els quals afloren la forma d'actuar i el pensament dels afectats.

LA CORRESPONDÈNCIA EPISTOLAR ENTRE SCHULTEN I TARRAGÓ

Adolf Schulten, deixeble d'Ulrich Wilamowitz i Theodor Mommsen, fou professor a la Universitat d'Erlangen. Excavà a Numància, cercà Tartessos i indagà en les guerres romanes a Hispània, motiu pel qual es dedicà a l'estudi de Sertori o dels càntabres, entre altres temes, i també edità les *Fontes Hispaniae Antiquae*. Fou proposat per a un *honoris causa* per la Universitat Autònoma de Barcelona el 1936, però l'esclat de la Guerra Civil ho va endarrerir fins a la reorganització de la Universitat de Barcelona, el 1940, una evidència dels seus contactes amb tots els règims del moment. Ja jubilat, residí durant els darrers anys 40 i primers 50 a la ciutat de Tarragona.

Josep Alfons Tarragó Pleyán fou un personatge clau en els mitjans culturals de la Lleida franquista, artífex dels capítols fundacionals de l'IEI el 1942.² Era Secretari General d'aquesta institució quan es posà en contacte amb Adolf Schulten per invitar-lo a pronunciar una conferència a Lleida. La correspondència generada amb motiu de l'acte i conservada representa un total de 22 documents entre cartes i escrits administratius, un conjunt notable per a una qüestió merament puntual. Les cartes de Tarragó són còpies en paper carbó de les enviades, còpies mecanografiades o esborranys a mà sobre papers reciclats amb capçalera de la Institució; les respostes de Schulten, des de Tarragona o des de l'Hotel Europa, la seva residència en aquella ciutat, són cartes manuscrites a llapis sobre quartilles pautades, en un cas substituïdes per una targeta postal i en un altre per un telegrama.

Schulten tenia per costum presentar-se ell mateix, però a Lleida

¹ Arxiu de la Diputació de Lleida, Núm. Inv. 53.719, anys 1946–1948.

² Entre els anys 1945–1953 fou Delegat Provincial d'Educació Popular del Ministeri d'Educació Nacional, ocupà la Secretaria General del Institut d'Estudis llerdencs (IEI), des de 1953 a 1970 desenvolupà el càrrec de Delegat Provincial d'Informació i Turisme a Lleida, continuat a Albacete de 1970 a 1975, durant els anys 60 fou Tinent d'Alcalde de l'Ajuntament de Lleida, de 1977 a 1982 va ser al front de la Delegació Provincial del Ministeri de Cultura i, finalment, fou Delegat Provincial d'Educació i Cultura fins a la seva mort, el 14 de gener de 1983.

la seva presència fou requerida. La primera carta està datada el 5 de maig de 1947 i la darrera el 14 de març de 1948. La puntualitat epistolar no era una característica de Tarragó, segurament quan inicià tractes amb Schulten no sabia amb qui se les hauria d'haver: un alemany que escrivia en un castellà telegràfic però comprensible i que produïa missives amb insistència. Només de la seva relació amb Lluís Pericot es conserven més de sis-cents cartes i se n'han editat conjunts notables adreçats a altres receptors (RODRÍGUEZ-TAJUELO 2008); a més a més exigia a amics i coneguts una ràpida contestació.³ Amb la correspondència amb Tarragó es pot reconstruir amb detall unes llargues negociacions prèvies, la situació dels autors, la forma del llenguatge i una riquesa de dades generals que van més enllà de la conferència en si.

LA LLARGA GESTIÓ PER PORTAR SCHULTEN A LLEIDA

J. A. Tarragó es va adreçar per carta per primera vegada amb Schulten el 5 de maig de 1947. Ho feia després de contactes a través d'un amic comú, Federico Torres Brull,⁴ i li demanava que pronunciés una conferència a Lleida, amb llibertat per escollir-ne el tema, tot i que suggerint-li la conveniència de tractar sobre algun aspecte local; també indicava la data del diumenge 25 de maig, excusant que abans eren festes a Lleida. La voluntat de projecció exterior en Tarragó aflora per primera vegada en aquesta carta: «...sacrificio, que le solicita una de las provincias españolas, pobre en la actualidad en prestigio cultural, pero avidos de integrarse al movimiento intelectual de la Nación recobrando el que tuvo antaño». De moment, només li'n demanava el títol per poder incloure'l en les invitacions, amb posterioritat es posarien d'acord en la data i els detalls de l'organització. Tarragó ressalta la vàlua i el prestigi de Schulten, per esmentar, tot seguit, els problemes econòmics pels quals passava la institució que ell representava, raó per la qual havien de reduir la quantia dels honoraris a 500 pessetes, amb viatge i estada pagats. Es pot calcular, de forma aproximativa, que aquesta oferta equivalia a una mica més del manteniment d'una persona durant un mes.⁵

En la contestació,⁶ Schulten lloa les dots diplomàtiques de Tarragó, li dóna les gràcies i expressa una opinió que esdevindrà premonitòria: la carta és un model de «cortesía española», un tema que analitza, diu, en una publicació seva i que, com veurem, acabarà per editar-li més endavant l'IEI. Però, a continuació, lamenta rebutjar la invitació per la forta cefalea que l'ataca en aquell moment a causa d'una sinusitis, i també perquè en la data suggerida, el 25 de maig, complia 77 anys i ja havia compromès passar la jornada a la masia d'un amic. No menys cortesa era la resposta del representant de l'IEI, en manifestar la decepció, segons ell, del poble de Lleida en perdre l'oportunitat d'escoltar-lo en una conferència, i suggereix la possibilitat de posposar la data al mes de juny.⁷ També indica que, per al transport, enviarien un cotxe de la Diputació de Lleida a recollir-lo a Tarragona i que el retornaran a la seva residència una vegada finalitzat l'acte.

La correspondència de Schulten sobre aquest esdeveniment lleidatà justifica la imatge de personatge controvertit, al llarg de la seva vida la situació econòmica fou sempre un problema inherent a la seva

activitat, i l'oferta lleidatana no en va ser una excepció. Acceptat el canvi de data no es conformà amb la quantia econòmica i exigí 700 pessetes, repetint-ho en diverses ocasions i sol·licitant amb insistència que se li confirmés per escrit.⁸ Schulten manifestava que, si l'IEI no tenia diners, tal vegada ho podria finançar el CSIC, que pagava la seva beca. En aquesta ocasió, justificava la diferència, segons deia, per una bona causa: es destinaria a pagar les lliçons de cant i piano d'una noia que apadrinava, una activitat que es va prendre seriosament.⁹ Schulten volia tancar l'acord sobre els seus honoraris sense concessions: si l'hi podien pagar hi aniria, i si no, no, tot i que manifesta que li sabia greu rebre una negativa perquè pensava aprofitar l'avinentesa per interessar-se per l'activitat arqueològica a Lleida i per la topografia de la regió. Conclou dient que, si la resposta fos afirmativa, la conferència podria tenir lloc el dia 8 de juny.

● **Acceptat el**
● **canvi de data**
● **no es conformà**
● **amb la quantia**
● **econòmica**
● **i exigí 700**
● **pessetes**

³ «Creo que VV. han tenido mucho que hacer por la fiesta en mayo y visita del caudillo, pero una carta se escribe en ¼ hora o menos», Carta de Schulten a Tarragó del 9/06/1947.

⁴ Carta de Tarragó a Schulten del 5/05/1947. Federico Torres Brull (Tarragona, 1911–Alacant, 2009), estudiós local de Tarragona, el 1947 fou soci fundador de la societat cultural Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus; el 1956 es traslladà a Palma de Mallorca, on exercí de Secretari de la Sala Civil de l'Audiència Territorial fins a la seva jubilació.

⁵ El 1950 un matrimoni amb dos fills necessitava, per terme mitjà, 2.000 pts. mensuals per cobrir les seves despeses domèstiques (VILAR, 2008: 166). Aquesta quantitat no era assolible per a economies treballadores, que limitaven el consum als aliments bàsics. En 1949, a Barcelona, un peó guanyava 30,29 al dia; un oficial 36,98 (VILAR, 2008: 164).

⁶ Carta de Schulten a Tarragó del 8/05/1947.

⁷ Esborrany de carta de Tarragó a Schulten, sense data, però de primers de maig de 1947.

⁸ Carta del 19/05/1947, targeta postal del 25/05/1947 i carta del 9/06/1947.

⁹ Carta de Schulten a Pericot. Bilbao, 5/03/1946: «No deje V. enviar a María Martínez, Tarragona, Conde de Ríos 28, cada primero del mes 200 pesetas».

L'apadrinament és esmentat en diverses cartes de Schulten a Santisteban: del 19/07/1947, del 3/08/1947, del 22/10/1947, del 19/04/1948 i, la més significativa, del 11/09/1948, en què indica detalls de la noia i notícies de mecenatges anteriors: «María me preocupa mucho siendo ella tan encantadora (Chaimant) infeliz. Me dijo que se unió con el Sr. L. por no tener otra posibilidad de vivir. El padre era un gitano que dejó a M. y madre en miseria. M. intentó trabajar en fábrica de tejidos, pero resultó enferma. Lo que me extraña es que M. a pesar de ser tan bella no logró marido rico. La Vidal no le puede dar lecciones por querer ella hacer tournees de canto. Ahora yo escribí a Sabater, prof. de música en Barcelona para que la admita. Pero es molesto para ella ir a Barcelona, y la lección costará más que el "marido" podrá pagar. Yo la ayudaré como ya hice antes. No hay mejor gozo que ayudar a otros! En Erlangen di a un pobre estudiante los medios para terminar sus estudios y no soy rico».

Schulten era un controlador de les persones amb qui es relacionava, a les cartes inclou instruccions detallades, com l'hora en què poden passar a recollir-lo o la prerrogativa que al dinar a Lleida pugui escollir el vi, fet que justificava pels seus coneixements enològics en ser originari de

● **Schulten era**
● **un controlador**
● **de les persones**
● **amb qui es**
● **relacionava, a**
● **les cartes inclou**
● **instruccions**
● **detaillades.**

la zona del Rin.¹⁰ La seva proposta era: sortida de Tarragona en cotxe de la Diputació el 20 de juny, arribada a la ciutat, descans, dinar i nou descans, a les cinc de la tarda, sortida al camp amb un objectiu topogràfic i històric relacionat amb el pas de Juli Cèsar; al dia següent, dissabte 21, conferència a les set i mitja de la tarda i a les nou i mitja sopar amb els arqueòlegs locals, car suposava que a la ciutat hi havia un grup quan, en realitat, era una activitat gairebé inexistent; finalment, el dia 22 visita al Museu, una altra suposició, i a la tarda tornada a Tarragona. Schulten exigia la signatura completa de Tarragó, molt possiblement per assegurar-se la qüestió econòmica. En rebre una carta signada amb la inicial T. comentà: «Yo escribo mal por haber tenido un ataque de nervios en la I Guerra Mundial, pero firmo bien».¹¹ En conèixer el cognom complet, Schulten ho arreglà de forma cavallerosa, tot i que gens científica.¹² El tema final de la conferència fou *Tartessos, la cultura más antigua de España*.

Un altre aspecte interessant és el fort sentit de marqueting que acompanyava l'historiador alemany: adverteix que, en la invitació a la conferència, el seu nom ha d'anar precedit del tractament de *Excelentísimo Sr. Dr. Adolf Schulten*, ja que es considera mereixedor del títol d'excel·lència per la Gran Cruz de Alfonso el Sabio que li concedí Franco pel seu 70 aniversari, en 1941.¹³ També està d'acord a concedir una entrevista a la premsa local el vespre de la conferència perquè es publiqui el mateix dia.¹⁴ Entre els recursos que sol·licita, indica mapes d'Europa, d'Espanya i de la província de Lleida, així com una pissarra amb esponja, elements que, assegura, supervisarà quan arribi al lloc i comprovarà si estan ben col·locats. L'IEI, ubicat a l'Antic Hospital de Santa Maria, no va disposar d'una Sala d'Actes fins al febrer de 1949, per la qual cosa les conferències importants es realitzaven al Saló del Retaule de la Paeria.

UNA CONFERÈNCIA QUE ES FEIA ESPERAR

Tot estava ja acordat pel dia 22 de juny, com demostra una targeta d'invitació que es conserva en l'expedient i que acabà amb una correcció a mà en la data. Encara el dia 17 Tarragó escrivia una breu carta en contestació a la rebuda el 13 de juny, per recordar-li que no havien rebut per a la Biblioteca de l'IEI el llibre de l'Homenatge que li publicà la Universitat de Barcelona. Però, només dos dies després, Tarragó li enviava un telegrama i una carta per tal d'indicar-li la suspensió de l'acte.¹⁵ El motiu al·legat eren les avaries simultànies dels dos cotxes de què disposava la Diputació i també s'hi indicava que rebria una trucada telefònica. Schulten estava disposat a endarrerir la conferència una setmana.¹⁶ No obstant això, passaven els dies i l'alemany expressà el seu disgust davant el que considera ara *descortesía* de la gent que al·lega no disposar de temps per escriure: «yo cuando quiero tengo tiempo que escribo con dificultad»; també deixa clar que abans de setembre no pot donar la conferència i mostra una certa incredulitat davant el fet que ambdós cotxes continuïn avariats després de dues setmanes.¹⁷

Es devia de produir un contacte telefònic que provocà una interrupció epistolar fins al mes de novembre, quan Schulten recorda que ja és hora de donar la conferència i es torna a queixar que han passat quatre setmanes sense rebre notícies.¹⁸ Schulten segueix encara amb el pla de visites a realitzar i espera contestació, alhora que aprofita per comentar-li que a la revista *Destino* del dia anterior (22/11/1947) apareixia un article seu sobre Tarragona i el Fòrum romà.

La següent carta correspon ja al 6 de febrer de 1948, la conferència seguia sense materialitzar-se, per la qual cosa Schulten pressionà per acordar una data, ara que havia decidit que viatjaria en tren el dia abans. Finalment, Tarragó la fixà per al 14 de març, data en què realment es va celebrar, i encara recordava que, en cas de disposar de gasolina anirien a buscar-lo a Tarragona en cotxe.¹⁹ S'ha de recordar l'aïllament al qual els aliats van sotmetre Espanya després de la II Guerra Mundial, que feia que no circulés moneda estrangera per comprar gasolina i que s'hagués de recórrer al racionament. Tot i la seva edat, Schulten es resignava a viatjar en tren, mentre feia la següent reflexió sobre els ferrocarrils: «están casi peor que hace 50 años,

¹⁰ Carta del 19/05/1947.

¹¹ Carta de Schulten a Tarragó del 9/06/1947. Tarragó contesta l'11/06/1947, tot disculpant-se pel retard i admetent el programa de l'excursió i les condicions proposades.

¹² «Tiene V. apellido bonito Tarragó debe V. ser descendiente de Tarraco y de abolengo romano», carta de Schulten a Tarragó del 13/06/1947.

¹³ Carta de Tarragó a Schulten del 17/05/1947; detalls sobre la concessió a GÓMEZ 2014: 89–90.

¹⁴ «Es preciso mucha propaganda por prensa y decir en la prensa que la visita de la conferencia es libre para todos. Si esto se anuncia habrá gente, si no, no. Y estoy habituado de hablar a auditorio grande» (carta del 17/05/1947).

¹⁵ Carta de Tarragó a Schulten del 19/06/1947.

¹⁶ El dissabte 28. I insisteix en les 700 pts., tema encara no tancat. Carta de Schulten a Tarragó, 21/06/1947.

¹⁷ Carta de Schulten a Tarragó del 30/06/1947. En una nova carta del 15/07/1947 reitera la incredulitat en les reparacions simultànies dels dos cotxes i es queixa que no ha rebut contesta de les cartes dels dies 21 i 30.

¹⁸ «Si hay falta de coches iré en tren el día antes por la noche, que V. venga a mi hotel cenaremos y hablaremos. La mañana del día de la conferencia iremos a ver la sala de la conferencia y a la tarde quedará en el hotel», carta de Schulten a Tarragó, 23/11/1947.

¹⁹ Carta de Tarragó a Schulten del 12/02/1948.

cuando yo vine la 1 vez a España».²⁰ Schulten continuava insistint a visitar abans de l'acte la sala per comprovar la col·locació dels mapes i visitar el Museu (*sic.*); el diumenge a la tarda impartir la conferència, a la qual esperava que hi acudirien unes 200 persones, i el dilluns excursió al cim de Gardeny en companyia de perits topògrafs.²¹

En els fons de la Diputació de Lleida es conserva un esborrany de quatre folis dedicats a reconstruir la trajectòria arqueològica i com a historiador de Schulten durant els 50 anys anteriors; fou l'aportació propagandística per publicar a la premsa el dia anterior de la conferència. Aquest document apareix reproduït gairebé fil per randa al diari *La Mañana* del 21 de març de 1948.

IMPLICACIONS DEL PAS DE SCHULTEN PER LLEIDA: LA PUBLICACIÓ D'EL PAÍS DE LA CORTESÍA A ILLERDA

Resulta curiós observar les diferents formes en que Schulten anuncià l'activitat lleidatana a col·legues i coneguts. A Lluís Pericot li va comentar: «Dios mío! Yo di una conferencia el día 14 en Ilerda. Gente amable, pero sin mucho orden: Salí dar la conferencia, que era fijada para las 7 tarde a las 12½».²² Amb L. Santisteban fou més breu: «He dado conferencia en Lérida, muy bien recibida».²³ A Salvador Vilaseca, amb qui també mantenia correspondència, no li'n comenta res tot i la proximitat (MASSÓ i RODRÍGUEZ-TAJUELO 2011: 41).

La biografia i trajectòria de Schulten han estat tractades en nombrosos treballs, però gairebé mai se l'ha relacionat amb la ciutat de Lleida i això que, una vegada l'alemany havia descobert el comportament dels responsables locals, va aprofitar per publicar a la revista *Ilerda* el seu treball: *El País de la cortesía* (SCHULTEN 1947), traduït al castellà per un tal De la Loma, de qui ignorem detalls. Encara que apareix al número IX de la revista, corresponent al 1947, el fet no s'esmenta mai en les cartes, raó per la qual no és impossible deduir que l'acceptació devia produir-se després de la conferència de març de 1948, ja que, probablement, com tantes altres revistes locals de l'època no es caracteritzava per la seva puntualitat. La publicació original en alemany l'havia realitzat Schulten durant l'any 1945 en la revista alemanya, *Deutschen Zeitung für Spanien*, que es publicava cada mes a Barcelona, i en la qual Schulten acostumava a aportar treballs. No s'havia publicat a Alemanya, segons el mateix autor,

perquè en la fase final de la II Guerra Mundial, el seu amic i editor, Möes, «tiene miedo de publicar "*El País de la cortesía*" por el partido nazi, que no desea elogios de otra gente que alemana-nazi».²⁴

Assenyallem que, més enllà de la història i l'arqueologia, Schulten conreà altres gèneres literaris i que, encara que no sigui per això que se'l recorda, formen part del seu llegat. És en aquesta vessant de literat en la qual es pot copsar amb més vivesa el seu tarannà. Schulten sentia gran afició per la literatura i la poesia i va ser autor d'escrits d'un alt lirisme com, per exemple, *España en el Don Quijote de Cervantes* (1920), *El paisaje Numantino* (1922), *Tarragona* (1923) o *Venus Marina* (1926), tots ells poc coneguts. També s'havia dedicat a la descripció dels costums locals, mentre excavava a Numància, amb *Campesinos de Castilla* (1914), una obra que li va reportar polèmiques que arrossegaria al llarg de la seva vida. En la senectut, repregué una reflexió personal a *El País de la cortesía*.

El *topos* de la cortesía peninsular no era un tema nou per a l'autor. Schulten ja havia parlat de la cavalleriesitat hispànica en una conferència que impartí a la Universitat d'Hamburg el 26 de maig de 1920 (SCHULTEN 1920; DE LA HERA 2002: 24).²⁵ I en aquell moment no constituïa una iniciativa tan aïllada com podria semblar a primera vista, ja que s'emmarcava en les consignes culturals alemanyes destinades a recuperar una presència germànica a l'exterior després de la derrota en la Primera Guerra Mundial, en especial en estats com el nostre, que havia estat neutral i on la causa germànica havia tingut força simpatitzants entre els cercles intel·lectuals. En el cas concret de Catalunya, ja el desembre de 1916 s'havia creat la *Bund Katalanischer Deutschfreunde* (Comitè d'Amics d'Alemanya) amb l'objectiu de transmetre la idea que els alemanys havien estat un factor imprescindible en el desenvolupament cultural de la humanitat, de difondre la imatge que s'havien interessat pel problema nacional català i d'esborrar la imatge de brutalitat mostrada durant la guerra (DE LA HERA 2002: 22). Entre els membres del comitè hi havia Pere Bosch Gimpera, principal arqueòleg del moment i conegut filogermanista. Espanya «seguía siendo el país de la cortesía» repetia Schulten en els actes que realitzava, per exemple en una conferència a Madrid (ressenya a *ABC* del 28 d'abril de 1926). És possible que Schulten i la revista *Deutschen Zeitung für Spanien* sentissin la necessitat de tornar a reforçar els vincles hispanogermànics a l'altura de 1944–45, quan la Segona Guerra Mundial es decantava cap al bàndol aliat, però el primer seguia ancorat en el món cortès que havia conegut dècades enrere.

²⁰ Carta de Schulten a Tarragó del 15/02/1948.

²¹ Carta de Schulten a Tarragó del 08/03/1948. És la darrera carta; envià un telegrama recordatori d'arribada el dia abans, el 13/03/1948.

²² Targeta de Schulten a Pericot, Tarragona, 17/03/1948, inèdita, Llegat Pericot, Biblioteca de Catalunya.

²³ Carta de Schulten a Santisteban, Tarragona del 23/03/1948 (RODRÍGUEZ-TAJUELO 2008).

²⁴ Carta de Schulten a Pericot del 17/05/1944.

²⁵ «El rasgo característico de los españoles es la caballerosidad y la imparcialidad; por eso Alemania no debería menospreciar al pueblo español. En amplios círculos alemanes la impresión sobre España es errónea. España no es sólo un país de alegría, diversión y apasionamiento. Su cortesía y hospitalidad no tienen parangón en ningún otro país de la Tierra. Quizás es el único país donde el dinero no lo es todo. Se puede confiar en la palabra de un español: es un 'caballero.'»

La temàtica de l'escrit és la nota romàntica en la visió del paisatge peninsular, les dots diplomàtiques dels seus habitants, el seu comportament i com perceben la vida. Observador atent, Schulten no deixa de fixar-se en usos i costums, però els adoba de records i sentiments personals; possiblement volia desenvolupar la idea de Goethe de compilar una indagació sobre els elements populars. Considerava que la seva convivència com a arqueòleg li havia permès també de conèixer el seu caràcter i els seus trets més destacats, segons ell: l'orgull, la cavallerositat, la generositat, l'hospitalitat i la cortesia. Un romanticisme burgès impregna l'obra, que no distingeix contrades peninsulars ni s'implica en cap anàlisi social com, almenys, sí que s'havia arriscat a *Campesinos de Castilla*. L'escrit, presentat en primera persona, té més de confessió personal que de descripció.

Des de la posició compartida de romanticisme burgès, Tarragó i el consell editorial d'*Ilerda* devien considerar assenyada la publicació de la traducció d'"El País de la cortesia". En aquells anys la producció cultural pròpia era mínima, Tarragó ni tan sols va aprofitar la revista per publicar la seva intervenció arqueològica a Gebut, limitada a una telegràfica nota en un llibre d'activitats de la Diputació Provincial (Anònim 1943: 107–109). La part arqueològica de la revista s'havia cobert, d'una banda, amb un prolix treball trufat de cites erudites locals i escadusseres dades noves (Tarragó 1944) i, de l'altra, amb la invitació a un emergent J. Maluquer de Motes, amb lligams familiars a la terra i amb activitat en aquell moment en el territori, que, en aquest cas sí, va oferir una síntesi nova de la prehistòria de la província (Maluquer 1945). En la secció històrica, des del primer número, el 1943, i al llarg de la primera dècada és freqüent trobar reproduccions de cròniques de viatges o d'autors dels segles XVI a inicis del XX que havien tingut relació amb les terres lleidatanes.²⁶ Aquests treballs, alhora que es podien considerar documents més o menys útils per als historiadors, atesa la seva naturalesa, no contenien cap crítica i afegien una sensació de lligam amb l'exterior certament falsa. L'obtenció de signatures estrangeres només es podia assolir, doncs, reproduint treballs d'autors ja morts o, excepcionalment encara vius, com el cas de Schulten i "El País de la cortesia", una aportació que, de pas, encaixava també amb els tòpics d'espanyolitat que fomentava el règim imperant i que els responsables locals feien seus.

Noblesa obliga? En aquest cas no. Al marge del valor sentimental que per a Schulten podia representar veure publicat "El País de la cortesia" també en castellà, no per això deixà de reclamar, i segurament obtenir, una compensació econòmica. A l'Arxiu de la Diputació Provincial de Lleida, es conserva una carta d'Antonio Parramón, que desenvolupava el curiós càrrec de Capellà-Prosecretari en els primers anys de l'IEI, a Schulten,²⁷ en la qual li comunica que «el pago se hace siguiendo las Tarifas dadas por el Consejo Superior de Investigaciones Científicas para remuneración de colaboradores». Una vegada més, apareixen, com hem dit al principi, les preocupacions econòmiques com una constant en la trajectòria de l'investigador alemany.

CONCLUSIONS

Josep Alfons Tarragó, que havia iniciat activitats de camp en el terreny de l'arqueologia a principis dels anys 40 i que esdevingué Comissari Provincial d'Arqueologia, en el tram avançat de la dècada es desentengué d'aquesta vessant, repregué les activitats bibliogràfiques i s'orientà cap a la projecció cultural i l'establiment de vincles amb l'exterior per mitjà de la invitació de prestigiosos arqueòlegs a impartir conferències a Lleida. El 1947 fou cridat a venir des de Barcelona Lluís Pericot;²⁸ segurament es volia continuar amb Adolf Schulten, des de Tarragona, però les dificultats en l'acord econòmic, i tal vegada en la disponibilitat de transport, com s'ha vist, ho endarreriren fins al 14 de març 1948; entre ambdós es va portar Martín Almagro des de Barcelona el 24 de gener de 1948.²⁹ Després, les conferències externes també cessaren, però el 1949³⁰ se seguia amb interès els estudis epigràfics al Cogul per part de Martín Almagro i d'Antonio Beltrán, mentre que la creació del Museu de l'IEI passava a ser l'objectiu principal.

No es tenia una noció clara de la relació d'Adolf Schulten amb Lleida, però la conferència impartida i la publicació en aquesta ciutat de la traducció castellana d'"El País de la cortesia" són dos fets que es demostren relacionats en el temps i en la intenció. Les seves catorze cartes conservades a la ciutat i fins ara inèdites s'afegeixen a les moltes altres que envià a altres persones i que gradualment van sortint a la llum. S'hi reflecteixen les seves inquietuds i s'hi mostra una època.

²⁶ El viatge, en castellà, de l'holandès Enrique Cock al segle XVI (*Ilerda* I.1, 1943); l'original italià d'un viatge d'un membre de la comitiva de Cosme de Mèdici, en el segle XVII (*Ilerda* III.1, 1944); el viatge d'Andrés Navajero durant el segle XVI (*Ilerda* V, 1945); els comentaris d'un viatger italià del segle XVI (*Ilerda* V, 1945); el relat romàntic de G. A. Bécquer del segle XIX «la Cruz del Diablo» pel fet d'estar ubicat a la Cerdanya (*Ilerda* VI, 1946); la traducció de l'alemany d'"El País de la cortesia" de Schulten (*Ilerda* IX, 1947); la publicació en alemany i la seva traducció al castellà de la defensa de Lleida per un regiment suís, segons els apunts d'un oficial, durant la primavera de 1810 (*Ilerda* X–XI, 1948); la traducció de l'alemany d'una història de les guerres romanes amb incidència en la batalla d'*Ilerda*, que havia aparegut a Alemanya el 1886 (*Ilerda* XIV, 1950) i l'original francès d'una descripció de les places fortes de Cardona i Lleida el 1808 (*Ilerda* XVII, 1953).

²⁷ Núm. Inv. 53.545, Carta de Parramón a Schulten del 16/11/1949. Agraïm a Alberto Velasco la notícia del document.

²⁸ Pericot parlà sobre «Los megalitos en la Provincia de Lérida» (Noticiari d'*Ilerda*, 1947: 194). Es prometia la inserció de la conferència en un proper número de la revista, però mai es va produir.

²⁹ L'exotisme del conferenciant i del tema per a la Lleida franquista generà una notícia més detallada i segurament tingué més públic: «El IIEI organizó una sesión académica con asistencia de Autoridades, Consejeros de la Institución y numeroso auditorio, en la que el ilustre arqueólogo alemán Dr. Don Adolfo Schulten, disertó sobre uno de sus temas preferidos: *Tartessos*» (Noticiari d'*Ilerda*, 1948: 230).

³⁰ En aquest cas parlà sobre: «Posibilidades arqueológicas de Lérida», en relació entre aquestes possibilitats i la restauració iniciada a la Seu Vella (Noticiari d'*Ilerda*, 1948: 234).

BIBLIOGRAFIA

ANÒNIM (1943): Anònim, «Investigaciones y excavaciones arqueológicas», dins *Dos años de labor MCMXL–MCMXII*, Lleida, Diputació Provincial, p. 107–109.

DE LA HERA (2002): Jesús De la Hera Martínez, *La política cultural de Alemania en España en el período de entreguerras*, Madrid, CSIC.

GARCÉS (2014): Ignasi Garcés Estallo, «Noves dades sobre l'excavació dels jaciments romans de Raimat (Lleida): un cas singular de gestió del patrimoni arqueològic lleidatà durant el franquisme», *Shikar*, 1, p. 14–23.

GÓMEZ (2014): Mª Paz Gómez Gonzalo, «Adolf Schulten en su entorno político-arqueológico: correspondencia inédita», *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 24, p. 81–95.

GONZÁLEZ (1987): Joan Ramón González Pérez, «La sección de arqueología del I.E.I.: cuarenta y dos años de arqueología leridana», *Caesaraugusta*, 64, p. 221–232.

GONZÁLEZ (2003): Joan Ramón González Pérez, «L'arqueologia lleidatana no professional entre 1931 i 1975», dins *L'arqueologia a Catalunya durant la República i el Franquisme (1931–1975)*, *Actes de les Jornades d'historiografia celebrades a Mataró (2002)*, Mataró, Patronat Municipal de Cultura, Museu de Mataró, p. 175–204.

LLADONOSA (1980): Josep Lladonosa Pujol, *Història de la ciutat de Lleida*, Barcelona, Curial.

MALUQUER (1945): Joan Maluquer de Motes Nicolau: «La provincia de Lérida durante el Eneolítico, Bronce y Primera Edad del Hierro», *Ilerda*, V, p. 173–245.

MASSÓ I TAJUELO (2011): Jaume Massó i M. Eugenia Rodríguez-Tajuelo, *Adolf Schulten en Reus y Tarragona. El legado Salvador Vilaseca*, Madrid, La Ergástula.

PUEYO (1984): Miquel Pueyo i Paris, *Lleida: ni blancs ni negres, però espanyols*, Barcelona, Edicions 62.

PERICOT (1940): Luis Pericot García, *Adolfo Schulten, su vida y sus obras. Homenaje de la Universidad de Barcelona a su Doctor Honoris Causa con motivo de su 70º aniversario*, Barcelona, Universidad de Barcelona.

RIU (1994): Eduard Riu-Barrera, «L'arqueologia a Lleida i a la Catalunya de Ponent. Origen i evolució fins a la fi de la Dictadura franquista», *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 4, p. 17–135.

SCHULTEN (1920): Adolf Schulten, «Spanien und Deutschland», *Internationale Monatsschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik*, X.

SCHULTEN (1947): Adolf Schulten, «El país de la cortesía», *Ilerda*, IX, p. 133–155.

TAJUELO (2008), M. Eugenia Rodríguez-Tajuelo, *Adolf Schulten: epistolario y referencias historiográficas*, Madrid, Egartorre.

TARRAGÓ (1944): Josep Alfons Tarragó Pleyán, «Materiales de Arqueología de la ciudad de Lérida», *Ilerda*, II.2, p. 391–435.

VILAR (2008): Margarita Vilar Rodríguez, «El mercado de trabajo como estrategia del régimen franquista (1939–1975)», dins Joseba De la Torre i Gloria Sanz Lafuente (eds.), *Migraciones y coyuntura económica del franquismo a la democracia*, Zaragoza, Prensas Universitarias, p. 153–175.